

Zombie, slepé skvrny a mocenské kontejnery: Jak přežít apokalypsu naivní sociální teorie?

doc. Mgr. Jan Kalenda, Ph.D.
Centrum výzkumu

12. olomoucká podzimní sociologická konference | 11.-13. října 2023
Panel: *Inspirace Gerlindou Šmausovou*

Tři poznávací nástroje kritické sociální teorie a tři objekty dekonstrukce Gerlindy Šmausové

1. **Identifikace zombií kategorií** – dekonstrukce reifikovaných sociálních kategorií.
2. **Nalézání slepých skvrn** – dekonstrukce vlastní situace a teoretických/poznávacích zájmů spojených s určitými kategoriemi.
3. **Uvědomování si mocenských kontejnerů** – dekonstrukce sociálních kategorií (institucí) jakožto mocenských konstrukcí zodpovědných za nerovné držení moci a zdrojů.

1 / Zombie kategorie

a) Kategorie, které postrádají (skutečný) empirický obsah, které jsou mrtvé, a přesto jsou drženy při životě (Beck, 2002; Beck & Beck-Gernsheim, 2002).

b) Dekonstrukce reifikovaných / ontických / esencialistických / neměnných („přirozených“) kategorií sociální teorie (i angažované praxe).

c) Dekonstrukce příliš stabilních, homogenních, fixovaných kategorií

Reifikované sociální kategorie nemají v sociologii místo (Šmausová [2002]2011a: 181).

Neumožňují dostatečný způsob analýzy a poznání – reprezentace reality

2 / Slepé skvrny

- a) Dekonstrukce sociální pozice/stanoviska, z něhož je určitá teorie formulována/praxe prováděna (Harding, 1991).
- b) Slepé skvrny (mezery v poznání) nejsou náhodné, ale jsou systematické, protože jsou dány nedostatečnou reflexivitou.
- c) Příčiny nedostatečné reflexivity je třeba hledat v *poznávacích zájmech*, které potlačují vědění, které zpochybňuje určitý (dominující) řád.

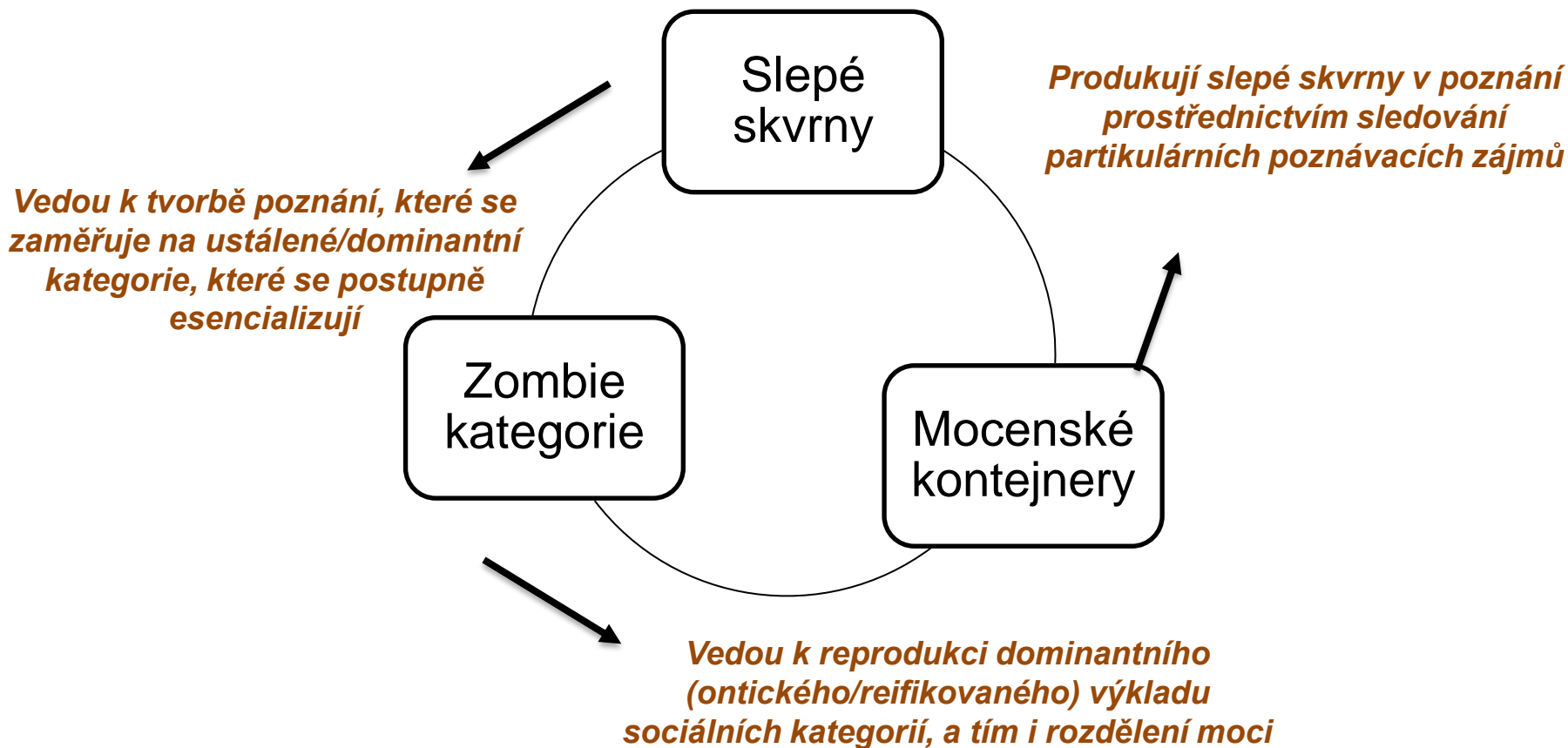
3 / Mocenské kontejnery

a) Sociální kategorie (instituce, role, identity) jsou především mocenské konstrukce zodpovědné za nerovné držení moci a zdrojů.
(Giddens 1981, 1984; viz např. Šmausová 2011d: 210)

b) Moc a nerovné držení zdrojů je svorníkem (sjednocující jednotkou difference) sociologické analýzy a východiskem každého emancipačního projektu.

Kategorie jako etnikum či pohlaví dávají smysl zejména tehdy, pokud se berou jako proměnné, které ovlivňují nerovné rozdělení zdrojů a moci. Zdroje a moc zpětně ovlivňují jak účinek proměnné etnikum, tak ženské pohlaví (Šmausová [1995] 2011b: 146).

Tři nemoci naivní sociální teorie („normal science“)

Apokalypsa naivní sociální teorie: Vedlejší efekty dekonstrukce

Procitnutí z „epistemického nevědomí“ (Fassin & Steinmetz, 2023; Steinmetz, 2023)

- a) Zpochybnění klíčových kategorií analýzy.
- b) Objektivního pojetí vědy a pozitivistických předpokladů sociologie hlavního proudu.
- c) Rezignace na (velkou) teorii.

Přechod sociologie do post-normálních časů (Thorpe, 2022).

- Ignorance kritiky (hyper-normalizovaná sociologie)
- Uzavření kritické sociologie do sebe (post-normální sociologie)

1/ Odpověď' (sebe)kritické sociální vědy

Zpochybnění kategorií sociální analýzy

a) Relacionismus: Používání odlišné ontologie pro tvorbu teoretických kategorií založené na relacionismus.

akceptování necelistvosti aktéra a vztahovosti sociální nerovností

„(chápání člena společnosti a rolí) jakožto soubor vztahů, které udržuje v různých strukturách.“ (Šmausová [2002] 2011a: 190).

b) Vyvarování se chybné dekonstrukce:

„Dekonstrukce třídy, etnika, genderu se děje chybně. Zachází se s jimi jako s vlastnostmi, které jsou na sobě nezávislé, stejně účinné a esenciální“ (Šmausová [1995] 2011b: 145).

2/ Odpověď (sebe)kritické sociální vědy

Zpochybnění možností poznání

Nerezignovat na teorii: Nerezignovat na teorii a nenahrazovat ji malými pravdami (Šmausová, [2002] 2011a).

Hledání pravdy: „Dobrá věda má pouze jeden závazek, který slouží výhradně vlastnímu cíli – hledání pravdy.“ (Šmausová, 2011d: 213).

3/ Odpověď' (sebe)kritické sociální vědy

Emancipace bez utopie

- a) Emancipace spočívá ve zbavení se cizího určení v právní, politické, ekonomické, sociální a psychosociální rovině (Šmausová, [2006] 2011c: 195).
- b) Kritická emancipace nevede k fázi raného dětství, beztřídní společnosti (Šmausová, [2006] 2011c).
- c) Emancipace se děje integrací do světa práce, kde pozice v rámci trhu práce propůjčuje aktérovi moc a zdroje. Na druhou stranu za ni „platí“ závislostí na ekonomickém systému.

Závěr

Tři typy dekonstrukce jako základní výbava sociologa.

Šmausová jako cizinec.

Jak sami přispíváme k realistické emancipaci?

Literatura a zdroje

- Beck, U. (2002). Zombie categories: an interview with Ulrich Beck. In Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences* (s. 202-213). London: Sage.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London: Sage.
- Fassin, D. & Steinmetz, G. (eds.). (2022). *The social sciences in the looking glass: studies in the production of knowledge*. Durnham & London: Duke University Press.
- Giddens, A. (1981). *A Contemporary Critique of Historical Materialism. Power Property and the State*. Berkeley: University of California Press.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.
- Harding, S. (1991). *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Living*. Ithaca: Cornell University Press.
- Steinmetz, G. (2023). American Sociology in A „De-Civilizing Moment: The End of „Normalcy“? *The American Sociologist*, 1-10.
- Šmausová, G. (2011a). Proti tvrdošijné představě o ontické povaze gender a pohlaví. In Oates-Indruchová, L. (ed.). *Tvrdošijnost myšlenky. Od feministické kriminologie k teorii genderu* (s. 179-194). Praha: Sociologické nakladatelství.
- Šmausová, G. (2001b). Feministická epistemologie a kriminologie z ženské perspektivy. In Oates-Indruchová, L. (ed.). *Tvrdošijnost myšlenky. Od feministické kriminologie k teorii genderu* (s. 135-154). Praha: Sociologické nakladatelství.
- Šmausová, G. (2011c). Emancipace, socialismus a feminismus. In Oates-Indruchová, L. (ed.). *Tvrdošijnost myšlenky. Od feministické kriminologie k teorii genderu* (s. 195-206). Praha: Sociologické nakladatelství.
- Šmausová, G. (2011d). Dovětek. In Oates-Indruchová, L. (ed.). *Tvrdošijnost myšlenky. Od feministické kriminologie k teorii genderu* (s. 207-214). Praha: Sociologické nakladatelství.
- Thorpe, C. (2022). *Sociology in Post-Normal Times*. Lexington Books.

Děkuji za pozornost

doc. Mgr. Jan Kalenda, Ph.D.

Centrum výzkumu

kalenda@utb.cz

www.utb.cz